

İklim Değişikliği, Yerinden Edilme ve İnsan Hakları

İklim Değişikliğinin İnsan Haklarından Yararlanma Üzerindeki Etkileri

2021 yılında İnsan Hakları Konseyi 48/13 numaralı ilke kararı ile iklim değişikliği ve çevresel bozulmanın dünya genelinde milyonlarca insana, özellikle de kırılgan konumdaki bireylere ve gruplara verdiği zararı kabul ederek temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkını bir insan hakkı olarak tanımlamıştır.

Küresel ısınma nedeniyle daha sık ve şiddetli hale gelen kasırgalar gibi aşırı hava olayları yaşama ve yeterli yaşam standardına sahip olma haklarını zedeleyebilecek derecede şiddetli su baskınlarına ve altyapı hasarlarına neden olabilmektedir.

Bu esnada deniz seviyesinin yükselmesi gibi yavaş başlayan süreçler, kıyı ve tarım arazilerinin kaybına neden olarak, tüm nüfus için yeterli barınma ve gıda haklarının tehlikeye girmesine neden olabilir.

Doğayla olan güçlü bağları göz önüne alındığında, yerli halklardan oluşan yaklaşık 400 milyon kişi, kültürel haklarına olduğu kadar müşterek gelişme ve kendi kaderlerini belirleme haklarını yönelik tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır.

İnsan Hakları Konseyi'nin, İklim değişikliği bağlamında insan haklarının korunması ve teşviki için bir Özel Raportörlüğün kurulmasına yönelik 48/14 numaralı ilke kararında da belirtildiği gibi iklim değişikliğinin etkileri, nüfusun hâlihazırda marjinalleştirilmiş veya coğrafya, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, yerli veya azınlık statüsü veya yerinden edilme nedeniyle kırılgan durumda olan kesimleri tarafından orantısız bir şekilde hissediliyor.

Yerinden Edilmiş Kişilerin Hakları Üzerinde Artan Sonuçlar

İklim krizi, halihazırda kırılganlığı artırmakta ve bireylerin yerinden edilmelerine neden olarak, yerinden edilmiş bireylerin eğitim, yeterli yaşam standardına sahip olma ve sağlık hakları da dahil olmak üzere bir dizi insan hakkı üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır.

İklim açısından kırılganlığı yüksek olan ülkeler, mültecilerin %40'ına, çatışma ya da şiddet nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin ise %70'ine ev sahipliği yapmaktadır. Bu topluluklar iklim krizlerine yüksek düzeyde maruz kalan ve krizlere karşı son derece kırılgan olmalarına rağmen, giderek daha kötüleşen çevre şartlarına uyum sağlamak için daha az kaynağa ve desteğe sahipler. Bu durum eşitlik hakkı ve ayrımcılık yasağı ile ilgili endişeleri arttırmaktadır.

Aynı zamanda, insan hareketliliği insanları ve onların insan haklarını koruyabilir. Bu, iyi hazırlanmış ve koşullara uygun acil durum tahliye planları, son çare olarak toplulukların daha güvenli yerleşim yerlerine taşınmaları için gerekli planlamaları yapmada yardımcı olmak veya bireylerin yerinden edilmesini engellemek adına düzenli göç yolları ile güvenli, sistemli ve düzenli göçü kolaylaştırmak yoluyla olabilir. Hareket etme kapasitesi ve özgürlüğü, insan haklarının korunmasının bir parçasıdır ve iklim değişikliğine uyum sağlanmasına katkıda bulunabilir.

İklim değişikliğiyle birlikte daha sık ve şiddetli hale gelen aşırı hava olayları, yerinden edilmiş kişileri büyük ölçüde etkilemektedir. Sudan'da son zamanlarda meydana gelen su baskınları, geçtiğimiz birkaç on yıl içinde görülen en vahim felaketlerden biridir. Sudan'ın Beyaz Nil Eyaletindeki Alganaa mülteci kampı, Kasım 2021'de sular altında kaldı ve 35.000 Güney Sudanlı mülteciyi acil yardıma muhtaç duruma getirdi.

İklim Değişikliği ve Afetler Bağlamında Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunmasına Yönelik Uluslararası Yasal Çerçeve

İklim değişikliği ve felaketler nedeniyle yerinden edilen bireylerin çoğu kendi ülkeleri içinde yer değiştiriyor. Bu durumda, devletler kendi sınırları içerisinde yerinden edilmiş kişileri ayırım gözetmeksizin korumakla yükümlüdür. Sınır aşan yerinden edilmiş bireyler için bazı durumlarda uluslararası mülteci hukuku geçerli olabilir. Mülteci kriterlerini taşımayan bireyler için ise geri gönderme yasağı kapsamında uluslararası insan hakları hukuku uygulanabilir. Geri gönderme yasağı ise bir kişinin, işkence, kötü muamele ve diğer ciddi insan hakları ihlalleri de dâhil olmak üzere ciddi ve onarılamaz bir zarar görme riskinin bulunduğu bir ülkeye geri gönderilmemesi ilkesidir. Ayrıca insani koruma ve bireylerin serbest dolaşımına izin veren iki ya da çok taraflı bölgesel anlaşmalar da dâhil olmak üzere iklim değişikliği nedeniyle sınır ötesi yerinden edilmiş kişilerin ülkeye kabulü ve kalışı için çok çeşitli politika araçları benimsenmiş ve uygulanmaktadır. Uluslararası insan hakları hukuku uyarınca devletler, iklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş kişiler de dâhil olmak üzere, kendi yargı yetkisi altındaki herhangi bir kişinin insan haklarını korumakla yükümlüdür. Uluslararası mülteci belgelerinin uygulanmasına ilişkin denetleyici rolü uyarınca, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Ekim 2020'de "İklim Değişikliği ve Afetlerin Olumsuz Etkileri Bağlamında Yapılan Uluslararası Koruma Taleplerine İlişkin Hukuki Hususlar" adlı yazıyı yayınladı.

İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota v. Yeni Zelanda Davasındaki Kararı

Ocak 2020'de bir BM İnsan Hakları Komitesi kararı, uluslararası insan hakları hukuku uyarınca, iklim değişikliği ve felaketler bağlamında sınır değiştiren bireylerin, yaşam haklarına yönelik ciddi ve onarılamaz bir zarar görme riski ile karşı karşıya kalacakları bir ülkeye geri gönderilmeme hakkına sahip olduklarını belirtmiştir. Komite, iklim değişikliği etkilerinin, bu konuda sağlıklı ulusal ve uluslararası çalışmalar yapılmadan, sınır değiştiren bireylerin diğer ülkelerce ülkelerine geri gönderilemeyeceği ölçüde insan haklarının ihlaline yol açabileceğini belirtmiştir

İklim Değişikliği Bağlamında Yerinden Edilmiş Kişilerin İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Öneriler

- Tüm iklim eylemlerinde insan merkezli bir yaklaşım sergilenmesini sağlamak ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle yerinden edilen bireylerin onurlarının, güvenliklerinin ve haklarının güvence altına alınarak, insan haklarına dayalı bir yaklaşım izlenmesinin sağlamak.
- İklim değişikliği ve felaketler bağlamında bireylerin sınır aşan yerinden edilmeleri söz konusu olduğunda, uluslararası korumaya ihtiyaç duyabilecek kişilere mevcut mülteci ve insan hakları araçlarını uygulamak.

- Bireylerin yerinden edilmelerini önlemek ve iklim değişikliğine uyum sağlanmasını arttırmak için düzenli göç yollarını kolaylaştırmak.
- Özellikle iklime karşı en kırılgan ülkelerin ve toplulukların özel ihtiyaçları dikkate alınarak, yerinden edilmeyi engellemek, en aza indirmek ve ele alabilmek adına gerekli tüm önlemlerde hareketi ve desteği arttırmak.
- İklim eylemlerinin, yerinden edilmiş kişiler ve onlara ev sahipliği yapan topluluklar da dâhil olmak üzere, istikrarsız ve ulaşılması zor bölgelerde yaşayanlara ulaşmasını sağlamak.
- Zamanına ve koşullarına uygun yapılan yeniden yerleştirme planlarına anlamlı, bilinçli ve gönüllü katılım yoluyla insan haklarının korunmasını sağlamak.
- Yerinden edilmiş kişilerin sığındığı veya yerinden edilmelerinin ardından güvenli bir şekilde geri dönmeyi umdukları ülkelerde ve ev sahibi topluluklarda, iklim değişikliğinin etkilerine karşı hazırlıkları arttırarak ve dayanıklılık oluşturarak iklim eylemlerine uyum finansmanını ve desteğini arttırmak.
- En kötü durum senaryolarını önlemek için Paris İklim Anlaşmasında belirtilen hedefleri ulaşılabilir tutmak ve sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik taahhütleri ivedilikle arttırmak ve uygulamak.
- Özel hayatın gizliliği ve kişisel verileri korurken, ayrıştırılmış verilerin toplanması yoluyla veri boşluklarını ele almak.
- İklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş bireylerin korunmasını sağlamak için uluslararası işbirliği yapmak.

Umut Verici Uygulama Örnekleri

Su Hakkının Hayata Geçirilmesi İçin Yenilikçi Teknolojiler

İklim değişikliğinin kamplarda ve yerleşim yerlerinde su ve sanitasyon hakkından yararlanılması üzerinde önemli etkileri vardır. BMMYK'nın Uganda operasyonu 2017 yılında, Güney Sudandaki çatışmalardan kaçan büyük bir insan akını sırasında insanların su hakkına erişimini sağlamakta ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldı. Mülteciler ülkenin gelişmemiş ve uzak bir köşesinde kalan kuzeybatı bölgesine vardıkları sırada, günlük ihtiyaçlarını karşılayacak içme suyuna erişimde su dağıtımının pahalı ve izlenmesi güç olması nedeniyle problem yaşadılar. Bu durumun karşısında, BMMYK'ya bağlı bir grup mühendis, şu anda beş farklı ülkedeki mülteci kamplarında başarıyla kullanılmakta olan güvenilir ve uygun maliyetli bir izleme sistemi geliştirdi. Bu izleme sistemi, su dağıtımı ve tüketimi hakkında gerçek zamanlı veriler elde edebilmek için su dağıtım kamyonlarına yerleştirilmiş olan bir dizi akıllı su seviyesi sensöründen oluşmaktadır. Söz konusu sistem, operasyonların potansiyel su kıtlığını, meydana gelmeden önce ele almasını sağlayarak mültecilere güvenilir ve kolay erişilebilir bir temiz su kaynağı sağlamaktadır. Bu yenilikçi teknolojiler, mültecilerin su ve sağlık haklarının korunmasının sağlanmasında önemli bir araç işlevi görmektedir. Bunlara ek olarak suya erişim noktalarının uzaklığının kadınları ve kız çocuklarını cinsel şiddet riskine maruz bıraktığı ve çocukları önemli eğitim fırsatlarından mahrum ettiği de dikkate alındığında, yenilikçi teknolojiler suya erişimi arttırarak koruma risklerinin azaltılmasına ve daha fazla insan hakkının korunmasına katkıda bulunmaktadır.

Yerinden Edilmeyi Önlemek ve İnsan Haklarını Korumak İçin Düzenli Göç Yollarını Kolaylaştırmak

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle taşınmak zorunda kalan insanları da kapsayacak şekilde, kırılgan durumdaki göçmenlerin insan haklarının korunmasını sağlamak, devletleri bu bağlamda düzenli göç yolları tasarlamada desteklemek ve Küresel Göç Mutabakatındaki ilgili taahhütleri uygulamak için BM rehberliğinde öncülük etmiştir. Buna örnek olarak Komiserliğin Sahel Bölgesinde, Moritanya, Nijer ve Nijerya'ya odaklanarak, iklim değişikliği ve göçten etkilenen toplulukların karşılaştığı koruma boşluklarını belirlemek ve yerel, ulusal ve bölgesel paydaşların hakların uygulanmasını sağlayacak ve teşvik edecek önlemleri tespit etme kapasitelerini güçlendirme amacıyla yürüttüğü Projesi verilebilir.

Bilgi edinme hakkı ve projeden elde edilen sonuçlar, projelere ve politikalara yerel paydaşların büyük ölçüde dâhil edilmesi ve göçmenler de dâhil olmak üzere kırılgan bireylere özellikle dikkat edilmesi ve insan haklarına yönelik risklerin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara örnek olarak, Nijer'in Maradi ve Zinder bölgelerinde toplum önceliğinde dikilen ağaçların hem geçim fırsatlarını hem de kuraklığa karşı dayanıklılığı arttırarak gıda güvensizliğini azalttığı tespit edildi. Ağaç dikimine yönelik bu harekete eşlik eden kapsayıcı yerel yönetim inşası ve göçebe çobanlar ile sürülerine hareket ve barınma alanı sağlama faaliyetleri sayesinde daha fazla toplumsal denge ve barış katkı sağlandı.

*BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi su hakkını herkesin kişisel ve ev içi kullanımları için yeterli, güvenli, kabul edilebilir, erişilebilir ve bedeli ödenebilir suya sahip olma hakkı olarak tanımlamıştır.

* Bilgi notunun orjinal metnine ulaşmak için:

<https://data.unhcr.org/en/documents/details/91743>

*Bilgi notunun çevirisinin metnine ulaşmak için:

<https://altiparmakhukuk.org/blog/ceviri-iklim-degisikligi-yerinden-edilme-ve-insan-haklari-57>